

Fránek, Michal

Básnická alegorie jako politikum a paradoxy její recepce na příkladu poezie Julia Zeyera a Svatopluka Čecha

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada literárněvědná bohemistická. 2007, vol. 56, iss. V10, pp. [123]-133

ISBN 978-80-210-4686-3

ISSN 1213-2144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104847>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MICHAL FRÁNEK

BÁSNICKÁ ALEGORIE JAKO POLITIKUM A PARADOXY JEJÍ RECEPCE NA PŘÍKLADU POEZIE JULIA ZEYERA A SVATOPLUKA ČECHA

V české literatuře 19. století vznikla celá řada básní reagujících na aktuální politickou situaci a často halících svou myšlenku především kvůli cenzuře do více či méně alegorického hávu. Jako příklad z doby národního obrození je možno jmenovat např. báseň *České lesy* od Josefa Jaroslava Langra, jež byla napsána jako ohlas polského povstání roku 1830 a autoru přinesla policejní vyšetřování (K. KREJČÍ 1975: 89–99). Dobové hodnocení takovéto poezie je přirozeně ovlivněno především mimoestetickými hledisky a aktuální politickou situací, zároveň však do hry často vstupuje i celá řada jiných faktorů. K jejich objasnění nám může napomoci porovnání dvou případů politické poezie z poslední čtvrtiny devatenáctého století, jejichž recepce byla velmi protikladná, ačkoli autoři své verše psali se stejným záměrem – vyburcovat čtenáře z letargie. Jedná se o několik básní ze sbírky *Poezie Julia Zeyera* a o *Písně otroka Svatopluka Čecha*.

Na začátku osmdesátých let devatenáctého století zaujímal Julius Zeyer v české literatuře nepřehlédnutelné místo, které mu zajistila přízeň čtenářů i respekt literární kritiky, byť její konzervativnější část, sdružená zejména kolem *Vlčkovy Osvěty*, jeho díla zdaleka nepřijímala bez výhrad. Rok 1883, kdy se rozhodl knižně vydat svou poezii, byl ve znamení rostoucího zájmu čtenářů o básnickou tvorbu, který dobře vystihl Jan Neruda v *Zeyerově podobizně v Humoristických listech*: „Jeho Vyšehrad setkal se ještě v širších kruzích s chladností ledovou, jeho Griselda už se vítala, jeho Poesie nyní nemohou se přemnoží ani dočkat. Z počátku hledal Zeyer obecnost, teď obecnost hledá Zeyera. Dříve on potřeboval nakladatelů, teď potřebují nakladatelé jeho“ (NERUDA 1952: 210).

Sbírka vyšla na podzim roku 1883 (vročení udává rok 1884). První polovinu jejího rozsahu zaujímají tři větší epické skladby (Ramondo Lullo, Blanka, Zpěv o pomstě za Igora), druhou polovinu pak drobnější básně, z nichž některé publikoval již dříve v *Lumíru*, některé zde vydal poprvé. Vedle lyriky a básní epických s náměty z historie, umění, mytologie a náboženství se zde také objevuje několik básní s převážně alegorickým obsahem, jimiž autor reagoval na aktuální společensko-politickou situaci českého národa a vyjadřoval své kritické stanovisko

vůči ní. Ve všech těchto básních je v různých podobách exponováno Zeyerem často zpracovávané téma národní poddajnosti a zotročilosti (v konkrétnější podobě je později rozvinul např. v románu *Jan Maria Plojhar*).

Báseň Apokalyptická vidina (ZEYER 1903: 151) se odehrává v blíže neurčené minulosti: král je svými rádci vyzván, aby vystoupil před lid, který se bouří, a svým impozantním zjevem vzpouru zažehnal. Král uposlechně, avšak smích, jakým dav reaguje na jeho slova, způsobí zřícení královského paláce i králův konec. Analogie s habsburským trůnem je tu zřetelně patrná, byť lze báseň vztahovat na jakoukoli tyranii.

Druhá báseň, Kořící se Slávii, vznikla pravděpodobně v době po Berlínském kongresu, na němž vyšly naděje slovanských národů naprázdno (srov. VOBORNÍK 1907: 141). Lyrický subjekt zde bez jakéhokoli obalu činí Slávii trpké výčitky za její poddajnost vůči nepřítelům (ZEYER 1903: 153).

Děj Kaditelnice autor umístil na starověký Blízký východ. Vypravěč potká na poušti anděla, který mu sdělí, že Bůh sežehl ohněm nově postavený chrám, neboť v něm lid chtěl konat modloslužbu: „On slunce zář chtěl pojit s noci tmou: / do chrámu vešel s písní rouhavou, / jež nestoudně tu modlu chválila, / co mečem vaše otce dávala“ (ZEYER 1903: 155). Přes dovedné zamaskování (báseň byla údajně zapsána v syrštině na starý palimpsest a básníkem pouze přepsána) je zřejmé, že onen chrám ve skutečnosti představuje Národní divadlo, jehož požár 12. srpna 1881 pokládal Zeyer za spravedlivý trest, neboť slavnostního (byť provizorního) otevření divadla se 11. června zúčastnil i korunní princ Rudolf a před Smetanovou *Libuší* byla hrána rakouská státní hymna (ČERNÝ – KLOSOVÁ 1977: 96).

Největšího rozsahu je Srdce Pikangovo (ZEYER 1903: 157–172), mající formu malého knižního dramatu a odehrávající se v blíže neurčené době v Číně. Opět je zde silně exponován motiv poddaných, líbajících nohu, jež po nich šlape. Teprve po vystoupení Pikanga, který jako jediný projeví odvahu postavit se panovníkovi, a po jeho umučení na královský rozkaz se lid vzbouří a svrhne svého tyrana.

Přijetí básnické sbírky bylo vesměs příznivé, recenzenti se shodovali v ocenění Zeyerova talentu. Výše uvedených básní si většinou povšimli, ovšem v míře různé. S největším pochopením a porozuměním reagoval František Kvapil, který ve *Světozoru* vyzdvihl Srdce Pikangovo jako úchvatnou báseň – „zde uhodil Zeyer na akkord, který teď bohužel jen zřídka ozývá se v české poesii“ (KVAPIL 1883: 572). Tentýž recenzent pak v *Květech* dodává: „V dobách větších lidí a větších charakterů by tato báseň rázem rozletěla se po celých Čechách a zněla by z každých úst“ (KVAPIL 1884: 105). Jako jediný z kritiků se navíc Zeyera zastává za báseň Kořící se Slávii, kterou pochopil tak, jak byla míněna: „S příkrým a šířavým pessimismem básně „Kořící se Slávii“ nesouhlasíme: upíratí však básníkovi právo, aby jej vyslovil, aneb kárati jej proto z nevlástenectví, máme za neoprávněné. Výkřik podobný státi se může jen z duše hluboce raněné a rodný svůj domov vřele milující“ (Ibid.).

Emanuel Miřiovský v *Lumíru* také vyzdvihuje Apokalyptickou vidinu a Srdce Pikangovo, „jež mají cíl společný, provádějící ve formě skvělé [...] důkaz o sou-

vernitě národův; podobné sujety mají básně Kaditelnice a částečně Spravedlnost“ (MÍŘIOVSKÝ 1883: 560). O Kořící se Slávii však jen suše konstatuje, že by ji bylo lépe vynechat.

Téměř stejnými slovy se o Apokalyptické vidině, Srdci Pikangovu, Kaditelnici a Spravedlnosti vyjadřuje Miřiovský také v deníku *Politik*. O Kořící se Slávii se rovněž vyslovuje zdrženlivě, i když s jistou smířlivostí: „[...] das Gedicht ‚Kořící se Slávii‘ dürfte sich wegen auffallender Unterschätzung slavischer Interessen einer Rüge kaum entziehen. An dem höchst schmeichelhaften Gesamteindruck des Buches ändert diese Bemerkung allerdings nichts“ (= [MÍŘIOVSKÝ] 1884: 1).

František Zákrejs v *Osvětě* naproti tomu považuje některé pasáže v Srdci Pikangově za hugovské přehánění a za romantické podivnůstky. Nejvíc prostoru věnuje básni Kořící se Slávii, když rozebírá příčiny jejího negativního ohlasu: „Slovana dotkne se každým způsobem nemile, jestliže ho nerozjítí. Snad klade Zeyer větší důraz na slovo *kořící se*, než na slovo *Slavii*, snad jest naplněn lítostí a hněvem, že Slavie pořád klečí jen a sklání hlavu níž a úsměv nabízí všem, již šlapou na její šij – o sebevědomé, hrdé Slavii by Zeyer takto nepsal; nicméně vzbudil touto básničkou obecné pohoršení. Nechtěli tomu, měl si zvoliti formu, která by úplně vylučovala každé podezření z neslovanskosti“ (ZÁKREJS 1884: 377).

Rovněž Leander Čech, který jinak ve své recenzi vyzdvihl Zeyerův básnický talent, fantazii a kompoziční dovednost, se ostře ohradil proti tomu, že autor do sbírky snesl krásno z celého světa, jen pro Slávii má údajně slova pohrdání: „Není ti třeba, český básníku, tlačiti lichotící masku na tvář Slavie, ale též ne trísni ti blátem: ale raději pracovati, aby to co špatného zmizelo. Kdož konečně dělají Slavii se kořící než básníci jen a jen cizinu velebící? S národního hlediska jest se nám ozvati proti tomu, aby český básník pronášel myšlenky, které jsou nejen holou nepravdou, ale i škoditi mohou. Náklonnosti k cizině máme až dosti: tu pak nám ještě ten náš svět haňte nezaslouženě ti, kdož mají býti proroky a věštki svého lidu!“ (L. ČECH 1884: 12).

Nejostřejší reakce, jíž se Zeyerovi za Kořící se Slávii dostalo, však přišla odjinud. V *Šotku*, satirické příloze časopisu *Paleček*, se na titulní straně pod titulkem Nový atentát moderního pěvce objevila karikatura Zeyera ve španělském oblečení, jak sedí na draku, hraje na mandolínu a zpívá. Karikatura přitom silně zvýrazňuje Zeyerovy židovské rysy. Vedle byla přetištěna Zeyerova báseň a pod ní „naše odpověď“, jejímž autorem je Josef Václav Frič, začínající verši „Z či krve pošels“, rouhavý ty skřečku, / jenž *Mandranám* jsi dosavád nes' vlečku, / že v tváři Slavie zříš *hlavu umrčí*“?!“ (FRÍČ 1883, nestr.). Narážka na Zeyerovu prózu *Dobrodružství Madrány* (vydanou o rok dříve) ukazuje na nedorozumění, které způsobily kritické výtky hlavní hrdinky románu. Ta srovnává českou pasivitu s aktivitou španělského lidu, bojujícího právě v revoluci: „Občas potkal se povoz její se zástupem jásajícího lidu, slyšela radostné jejich volání, viděla blyskot jejich zbraní a mimoděk zaletěly myšlenky její ku vzdálené vlasti, aby hrdý tento lid, který si sám tak mužně dráhu svých osudův určoval, porovnala s krajany svými, kteří jako bezdušné stádo s hanbyplnou resignací berou se jedine

tím směrem, kudy jim hůl cestu vykazuje“ (ZEYER 1882: 148). Redaktoři *Šotku* pokládali tuto pasáž za důkaz nedostatečného vlastenectví básníka a nepovšimli si, že Madránin nelichotivý názor o českém lidu je vzápětí relativizován donem Estabanem, který na španělském lidu „oceňuje“ právě jeho temperament a snadnou manipulovatelnost: „Nemyslí jsem, že věc bude tak snadna, a že jsem tak hravě úkolu svému dostal, děkuji pouze tomu slepému lidu, který vždy k cizím záměrům upotřebiti se dává!“ (ZEYER 1882: 151).

Je příznačné, že v dalším čísle *Šotka* vyšla – rovněž na titulní straně – podobizna na Svatopluka Čecha coby Lešetinského kováře, tentokrát s pochvalnými verši (ANONYM 1883: nestr.). Redaktoři tak přivítali Čechovu novinku, namířenou proti cizímu kapitálu, majícímu za úkol odnárodňovat, a nepřímo zdůraznili údajný rozdíl mezi oběma básníky.

Příčin této rozporuplné a z větší části negativní reakce na Zeyerovu politickou poezii můžeme vysledovat několik. První z nich tkví v ladění básní samotných. Zeyer svou kritiku (částečně zahalenou do alegorického hávu) směřoval především do vlastních řad, a takový postoj může snadno vyvolat podrážděnou reakci. Tam, kde se snažil – patrně kvůli cenzuře – poselství básně zamaskovat, jako v případě *Kaditelnice*, znesnadnil tím zřejmě rozpoznání jinotaje dobovému čtenáři, neboť ten mohl báseň pokládat za další z řady plodů básnickových toulek po starých kulturách. V případě *Srdce Pikangova* byl pokus úspěšnější, i když také zde autor poněkud zveličil rozsah krutovlády čínského tyrana a ztížil tak čtenáři identifikaci možné analogie, neboť habsburská vláda poslední třetiny devatenáctého století přes všechny nedostatky rozhodně nepřipomínala orientální despocii. V básni *Kořící se Slávii*, kde odložil alegorii stranou a vyjádřil se o tristní situaci Slovanstva zcela bez zábran, pak čtenáři pochopili verše doslovně a vyložili si je jako pohrdání Slávií vůbec.

K této interpretaci nepochybně přispěla i pověst Zeyera jako kosmopolitního spisovatele, přestože ten v té době již vydal mj. i *Ijšehrad* a *Griseldu*, tedy díla svým námětem i vyzněním česká. Ve svých dílech navíc nejednou vyjádřil náklonnost k mystice, klášternímu životu a mariánskému kultu, což protikatolicky zaměřená kritika zjednodušeně ztotožňovala s klerikalismem. K jisté obezřetnosti vůči Zeyerovi přispíval rovněž jeho židovský původ po matce, který dobře prozrazovala jeho fyziognomie a jehož velmi nešetrně využila i zmiňovaná karikatura v *Šotku*. Připočteme-li k tomu též Zeyerovo hmotné postavení, potenciálně vyvolávající určitou závist, je zřejmé, jak snadno mohlo k tomuto krátkému spojení (Zeyer je bohatý – Žid – kosmopolita obdivující všechny možné kultury, jen ne svou vlastní – pohrdá Slovanstvem) dojít.

K jistému oslabení účinku politických básní na čtenáře mohlo dojít i tím, že zaujímaly v tematicky pestré sbírce poměrně nevelký rozsah (přibližně jednu desetinu). Především je však nutné zahrnout dobový kontext, který vždy hraje v případě recepcy politické poezie zásadní roli. Zeyer svoje verše publikoval v první polovině osmdesátých let, kdy ve společnosti převažovala únava a znechucení z neúspěchů české politické reprezentace, básně se proto po Čechách

nerozletěly, jak si přál ve výše citované recenzi František Kvapil, a sbírka vyšla podruhé až v autorových sebraných spisech v roce 1903.

Určitý náznak obratu směrem k interpretaci básní v souladu s autorským záměrem přišel až na začátku politicky zjitřených devadesátých let. Týkal se příznačně Srdce Pikangova, tedy alegorie relativně nejprůhlednější. Nacionalisticky orientovaný týdeník *Česká stráž* otiskl citát z této básně, který však cenzura nepustila, jak o tom Zeyer informoval Sládka v dopise z 21. ledna 1892: „Víš, že zkonfiskovali Českou stráž kvůli citátům z mých veršů (Srdce Pikangovo). Je to divné, kniha se prodává (totiž prodávala by se, kdyby ji někdo kupoval) a citát z ní se konfiskuje! – Zajímavé je (pro mě aspoň), že Miriam tu báseň přeložil, a že v *Haliči* se bojí ji otisknout. V království, toť se sebou rozumí, je to nemožné. Vidiš, a v Čechách nevšiml si nikdo té věci a nikdo jí neporozuměl!“ (SLÁDEK – ZEYER 1957: 253). Vysvětlení Zeyerem zmiňovaného paradoxu spočívá jednak v cenzorské praxi, která sledovala přísněji periodický tisk než knižní beletrii, jednak v již zmíněném literárním kontextu: citát z básně v politickém týdeníku působil mnohem průhledněji než tatáž báseň otištěná v knize vedle celé řady jiných, tematicky odlišných. Už samožný fakt ocitování Srdce Pikangova však svědčí o tom, že na počátku devadesátých let došlo vlivem politické radikalizace k výraznému zvýšení vnímavosti vůči poselství této alegorie.

Byla-li báseň Kořící se Slávii přijata s nepochopením, dá se to s jistou nadsázkou paradoxně říci i o *Písničkách otroka*, byť byla tato lyrickoepická alegorie o jedenáct let později přivítána s nadšením, jež nelze srovnat s žádnou do té doby vyšlou českou knihou. První vydání bylo publikováno v říjnu 1894, ještě do konce roku vyšlo druhé a třetí, v roce 1895 pak byla sbírka vydána jedenadvacetkrát. Není úkolem této práce zabývat se podrobně společensko-politickým pozadím tohoto zcela mimořádného úspěchu, proto jen připomeňme, že příčiny tak neobyčejné rezonance tkvěly v aktuální politické situaci, poznamenané procesem s Omladinou a výjimečným stavem v Praze. Obojí prohloubilo pocit útisku a připravilo *Písničkách otroka* půdu pro jejich příznivé přijetí.

Dobová recepce, již tu chceme stručně připomenout, se soustředila na otázky po příčinách tohoto úspěchu, dále na smysl básně (je otroctví myšleno ve smyslu národnostním, nebo sociálním?) a na nesoulad mezi výbušným obsahem a uhlazenými rýmy.

Většina referátů jevila bezvýhradné nadšení, počínaje recenzí v *Národních listech* z pera Jana Voborníka (VOBORNÍK 1894: 1–2). Záhy se však rozhořel spor o poselství *Písničky otroka* – anonymní recenzent v *Času* vyjádřil svůj dojem, že básník věří v osvobození národa pouze prostřednictvím světové sociální revoluce, navíc vyjádřil nesouhlas s myšlenkou, že otročit cizím je horší než otročit vlastním. Kromě toho upozornil na nesoulad mezi „lávou obsahu“ a uhlazenými rýmy, jimiž je obsah vyjádřen (ANONYM 1895a: 4–6). Proti tomu se ostře ozvala Eliška Krásnohorská v *Osvětě*: „Předně nesmí se do básně té podvrhovati tendence socialistická, odříkající se národnostních cílů! Přisuzovat jí cíl jiný než horoucně vlastenecký bylo by osudným omylem“ (KRÁSNOHORSKÁ 1895:

171). Podle Krásnohorské snáší český národ útlak sociální jako jiné národy, navíc však útlak národností, jeho otrokáři v obojím smyslu jsou titíž – cizinci.

Ve skutečnosti báseň ve své alegorické mlhavosti nabízela různou interpretaci, avšak básník, kterého vzniklý rozruch kolem jeho osoby silně zaskočil, se k těmto otázkám nevyjádřil a raději se stáhl do ústraní, odmítnuv i nabízený poslanecký mandát.

Hlasy ozývající se proti sbírce byly spíše okrajové. Katolický tisk přijal *Písně otroka* odmítavě – obšírný rozbor v *Obnově* (ANONYM 1895b), který citovala i *Vlast'* (ŠKRDLE 1895: 954–956, 1169–1172), autorovi vytýkal snahy o rozvrácení stávajícího řádu, útoky na církve a zhoubný vliv na mládež. Rovněž Pavel Julius Vychodil v *Hlídce literární* se vůči básni postavil velmi rezervovaně, poukazuje rovněž na nesoulad mezi formou a obsahem: „Vybavuje se ti bezděky představa otroka se sněhobílými manžetami, bezvadnými rukavicemi atd., an deklamuje a při tom chřestí řetězem – náramku. Tak čistě a krásně úpravná jest volba výrazů, tak dovádivě hopkují mnohdy verše a umělé slohy“ (VYCHODIL 1895: 59).

Ze stanoviska l'artpouirl'artismu sbírku kritizoval Jiří Karásek ze Lvovic, který jí vytkl povrchnost a líbivou žurnalistickou frázovitost. Díky ní je sbírka tak oblíbená davy: „*Výjimečnost* není pro davy, dav nenávidí každého, kdo nejde s ním, kdo se mu nepřizpůsobuje“ (KARÁSEK 1895: 25–28, 52–54). Kdyby byl podle jeho názoru Čech vyjádřil skutečně pravdivý soud o současné situaci, lidé by na něj místo pochvaly chystali nadávky a kamení.

Nejsoustavněji se *Písním otroka* a jejich ohlasu věnoval František Václav Krejčí. V referátech v *Nivě* (F. V. KREJČÍ 1895a: 110–111) a v *Literárních listech* (F. V. KREJČÍ 1895b: 84–86) jejich tendenčnost přivítal poukazem na to, že se poezie po dlouhé době stala předmětem veřejného zájmu, i když upozornil na přílišnou zjednodušenost problematiky otroctví. K básni se pak vrátil ještě dvakrát. V *Rozhledech* (F. V. KREJČÍ 1895c: 354–356) se zamýšlel nad fenoménem tak velkého zájmu o tuto sbírku, který podle něj nepramenil ze zájmu o umění, ale z politické situace. V *Naší době* se pak Krejčí knihu snažil zařadit do kontextu básnickovy předchozí politické poezie a shledal v ní dokonce některé zárodečné rysy anarchistického citění, proto jim podle jeho názoru velký zevní úspěch vlastně ukřivdil: „Kdyby to, co se v nich skrývá za allegorii, bylo vysloveno v určitých a konkrétních důsledcích, jistě by volali ti, kdož na své hlasovací lístky psali jméno Svat. Čecha, na pomoc tutéž státní moc, proti níž volbou tou chtěli oponovati. Celá politická afféra *Písní Otroka* byla proto jediným velikým nedorozuměním, způsobeným tím, že Sv. Čech předhonił generaci, k níž a pro níž dříve byl mluvil, o několik myšlenek, a ta v něm viděla stále ještě starého známého pěvce svých myšlenek“ (F. V. KREJČÍ 1896: 412). Krejčí tak dobře vystihl paradoxní charakter nadšeného přijetí *Písní otroka* těmi, kteří je ve skutečnosti nepochopili.

Také zde je namístě položit si otázku po příčinách tak velkého pozitivního ohlasu. Vysvětlení můžeme nalézt ve vlastnostech díla – např. Věra Menclová v něm právem spatřuje jistou obecnost, abstraktnost a alegoričnost v tradičním

rétorickém ztvárnění s postupy politické poezie předcházejících let (MENCLOVÁ 1973: 152). Právě ona alegoričnost, kterou si Čech zvolil patrně z ohledu na cenzuru, jež mu již dříve zkonfiskovala náklad *Lešetínského kováře*, způsobila, že si do básně každý mohl dosazovat své vlastní bolesti a touhy, jak národnostní, tak sociální, a každý se s nimi mohl identifikovat.

K úspěchu však nepochybně přispělo i samotné jméno autora. Svatopluk Čech měl již za sebou kromě *Lešetínského kováře*, jehož zabavení rakouskými úřady jen zvýšilo jeho popularitu, také dvě kladně přijaté sbírky politické poezie (*Jitřní písně* a *Nové písně*) z druhé poloviny osmdesátých let, v nichž se snažil apelovat na jednotu a svornost politicky rozděleného národa. Právě na těchto dvou sbírkách je možné demonstrovat rozdíl v Čechově přístupu. Jan Voborník ve své zeyerovské monografii hájí báseň Kořící se Slávii poukazem na to, že o několik let později neřekl v básni Věřím (*Nové písně*) Svatopluk Čech o nic méně než Zeyer (VOBORNÍK 1907: 142). Je pravdou, že také Čech zde Slávii vytýká řadu chyb, každou sloku však zakončuje slovy „věřím“ (tj. věřím v lepší budoucnost Slávie přes všechny současné nedostatky) a uhlazuje tak svým typickým čechovským optimismem neradostnou slovanskou situaci (S. ČECH 1888: 79–82).

Na rozdíl od Zeyera byl český původ Svatopluka Čecha nezpochybnitelný, nadto jeho otec Vladimír Čech patřil už v době předbřeznové k horlivým vlastencům; Svatopluk Čech se tedy mohl vykázat z hlediska dobových vlasteneckých měřítek „dobrým původem“. Kromě této skutečnosti se jeho příjmení dobře hodilo k tomu, aby v očích současníků mohl ztělesňovat ideál „národního věšce“ (K. KREJČÍ 1975b: 252–263) a češství jako takové vůbec, jak o tom dobře svědčí např. názvy publikací Ferdinanda Strejčka *Jménem, srdcem stejně Čech* (STREJČEK 1909) či Jaroslava Sutnara *Svatopluk Čech zrcadlem češství* (SUTNAR 1909). Právě od Čecha bylo proto očekáváno dílo, které by ukázalo národu cestu z politického marasmu, jak dokládá např. recenze na satiru *Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči* z roku 1890: „Vždyť k Čechovi pohlíží celý národ v očekávání, že nám veleduch jeho vytvoří dílo, které v neblahé době, jak ji Čech ve *Velikánoviči* líčí, bude nám evangeliem, vůdčí hvězdou, svítící v tom šeru na cestu, po níž je vyváznutí z té naší bídy a nízkosti“ (-ano: 1890: 52–53). Čech tedy *Písněmi otroka* vyšel vstříc společenské poptávce, jež právě od něj očekávala zásadní slovo k dobové situaci.

Hlavním důvodem pro tak nadšené přijetí však byla radikalizace politického života v devadesátých letech, díky níž padla Čechova báseň na úrodnou půdu. Její koupě se navíc stala pro řadu lidí módní manifestací, stojící pouze dvacet krejcarů a nahrazující skutečný čin, jak výstižně připomněl F. V. Krejčí v *Rozhledech*, kde se postavil proti nadměrnému citování Čechových veršů: „Projeviti své přesvědčení skutkem, to žádá oběti, a projeviti je i slovem je dnes nebezpečno – ale citovati několik veršů z nekonfiskované knihy a k tomu z knihy básníka, o němž se až dosud i těm gymnasistům nadšeně mluvilo, to nestojí přece nic a člověk ukáže, že je také radikálem, či ne?“ (F. V. KREJČÍ 1895c: 355). Krejčí tu opět poukázal na pozoruhodný a paradoxní fenomén – četba politické poezie se zde pro většinu lidí stala náhražkou za politický čin, po němž tato poezie volala.

Po stručné rekapitulaci obou případů a jejich rozdílné recepci je namístě pokusit se o shrnutí poznatků, které z nich plynou. Z výše uvedeného přehledu je zřejmé, že se na kladné či záporné recepci významně podílel kromě kontextu doby také kontext předchozího díla a kontext života jeho autora, byť v tomto případě pochopitelně nešlo o skutečný život, ale (vyjádřeno dnešními slovy) o jejich „mediální obraz“ prezentovaný v dobovém tisku, který se u obou básníků, a zvláště u Svatopluka Čecha (srov. SLAVÍK 1995: 73–88), silně lišil od skutečnosti.

Zároveň zde lze dobře sledovat možné úskalí, jaké pro pochopení a adekvátní interpretaci díla představovala politická alegorie. Zatímco Zeyerovy básně své poselství zašifrováním do alegorie pro dobové čtenáře spíše znejasnily a tam, kde se autor vyslovil přímo, vyvolaly nesouhlas, Čechovy alegorie svou mlhavostí čtenářům z různých sociálních vrstev umožnily, aby si konkrétní významy do básně doplnili sami a vytvářeli si tak vlastní „nadinterpretace“ (vyjádřeno Eco-vým termínem, srov. ECO 2004) dle osobních preferencí. V obou případech tak došlo k určitému nedorozumění, jež se však v recepci projevilo zcela rozdílně – u Zeyera spíše záporným přijetím, u Čecha kladným. Teprve v dalších letech postupně nastala určitá rehabilitace v Zeyerův prospěch, která vyvrcholila v roce 1918, kdy měla premiéru jednoaktová opera Gustava Rooba z roku 1910 na text *Srdce Pikangova*, který tak konečně došel svého plného ocenění. Osudy dalších konkretizací sledovaných děl ve dvacátém století se však již vymykají rozsahu této práce.

PRAMENY

–ano.

1890 „Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči“; *Literární listy* 11, č. 3, 16. 1., s. 52–53

ANONYM

1883 „Lešetínský kovář...“; *Paleček* 11, č. 48, příloha Šotek, 7. 12., nestr.

ANONYM

1895a „Písně otroka“; *Čas* 9, č. 1, s. 4–6

ANONYM

1895b „Písně otroka“; *Obnova* 1, č. 5–15; 19. 4., s. 1; 26. 4., s. 1–2; 3. 5., s. 1–2; 10. 5., s. 1–3; 17. 5., s. 2–3; 24. 5., s. 1–2; 31. 5., s. 1–2; 7. 6., s. 1–2; 14. 6., s. 1–2; 21. 6., s. 2; 28. 6., s. 1–2

ČECH, Leander

1884 „Julius Zeyer: Poesie“; *Literární listy* 5, č. 2, 16. 1. 1884, s. 12

ČECH, Svatopluk

1888 *Nové písně* (Praha: Eduard Valečka)

1955 *Písně otroka*; ed. Antonín Procházka (Praha: SNKLHU)

- FRIČ, Josef Václav
1883 „Naše odpověď“; *Paleček* 11, č. 47, příloha *Šotek*, 30. 11., nestr.
- KARÁSEK, Jiří
1895 „Sociální užitečnost umění“; *Moderní revue* 2, s. 25–28, 52–54
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška
1895 „České písemnictví. Básně“; *Osvěta* 25, č. 2, s. 171
- KREJČÍ, František Václav
1895a „Svatopl. Čech: Zpěvník Jana Buriana. Písně otroka“; *Niva* 5, č. 7, 16. 1., s. 110–111
- KREJČÍ, František Václav
1895b „Svatopluk Čech: Písně otroka“; *Literární listy* 16, č. 5, 1. 2. s. 84–86
- KREJČÍ, František Václav
1895c „Z nové české belletrie“; *Rozhledy* 4, s. 354–356
- KREJČÍ, František Václav
1896 „Z naší novější poesie politické“; *Naše doba* 3, s. 113–119, 409–414
- KVAPIL, František
1883 „Poesie Julia Zeyera“; *Světozor* 17, č. 48, 30. 11., s. 572
- KVAPIL, František
1884 „Julius Zeyer. Poesie“; *Květy* 6, II. díl, č. 7, s. 105
- MIŘIOVSKÝ, Emanuel
1883 „Poesie od Julia Zeyera“; *Lumír* 11, č. 35, 10. 12., s. 560
- = (MIŘIOVSKÝ, Emanuel)
1884 „Böhmische Literaturbriefe. VI.“; *Politik* 23, č. 172, 28. 6., s. 1
- NERUDA, Jan
1952 „Julius Zeyer“; in idem: *Podobizny II*; ed. Miloslav Novotný (Praha: Československý spisovatel)
- SLÁDEK – ZEYER
1957 *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*; ed. J. Š. Kvapil (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)
- ŠKRDLE, Tomáš
1895 „Svatopluka Čecha: Písně otroka“; *Vlast'* 11, č. 10 a 12, s. 954–956, 1169–1172
- VOBORNÍK, Jan
1894 „[Písně otroka]“; *Národní listy* 34, č. 352, příloha, 21. 12., s. 1–2
- VYCHODIL, Pavel Julius
1895 „Svatopluk Čech: Písně otroka“; *Hlídky literární* 12, č. 2, s. 59

ZÁKREJS, František

1884 „Nové písemnictví – Básně“; *Osvěta* 14, I. díl, s. 375–377

ZEYER, Julius

1882 *Dobrodružství Madrány* (Praha: Alois B. Laueremann)

ZEYER, Julius

1903 *Poesie* (Praha: Unie)

LITERATURA

ČERNÝ, František – KLOSOVÁ, Ljuba (reds.)

1977 *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848–1918* (Praha: Academia)

ECO, Umberto

2004 *Meze interpretace*; přel. Ladislav Nagy (Praha: Karolinum)

FRÁNEK, Michal

2004 *K dobové recepci poezie Svatopluka Čecha*; diplomová práce (Brno: Masarykova univerzita)

KREJČÍ, Karel

1975a „Polské povstání a „naše dědina““; in idem: *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (Praha: Československý spisovatel)

KREJČÍ, Karel

1975b „Básnický typ Svatopluka Čecha“; in idem: *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (Praha: Československý spisovatel)

MENCLOVÁ, Věra

1973 „Umělecké dílo v zrcadle dobové kritiky a jeho interpretace“; *Slavica Pragensia* XV, s. 151–153

SLAVÍK, Ivan

1995 „Skrytá tvář Svatopluka Čecha“; in idem: *Viděno jinak. Prokletí, zapominání a přehlédnutí autoři české literatury* (Brno: Vetus via)

STREJČEK, Ferdinand

1909 *Jménem, srdcem stejně Čech. O básníkově životě a díle* (Praha: František Topič)

SUTNAR, Jaroslav

1909 *Svatopluk Čech zrcadlem češství* (Praha: Hejda a Tuček)

VOBORNÍK, Jan

1907 *Julius Zeyer* (Praha: Unie)

**DICHTERALLEGORIE ALS POLITIKUM UND PARADOXE
IHRER REZEPTION AM BEISPIEL DER POESIE
VON JULIUS ZEYER UND SVATOPLUK ČECH**

Das Ziel des Beitrags ist eine Komparation der zeitgenössischen Rezeption von den in den Gedichtsammlungen *Poesie* (1883) Julius Zeyers und *Pisně otroka* Svatopluk Čechs enthaltenen politischen Gedichten. Beide Dichter kämpften gegen die Passivität und Nachgiebigkeit der Nation; die Reaktionen der Leser waren jedoch unterschiedlich – Zeyers Verse wurden mit Vorbehalten akzeptiert, diejenigen von Čech im Gegenteil mit Begeisterung aufgenommen. Die Ursachen der antagonistischen Rezeption sind vor allem in der Struktur der analysierten Werke, im unterschiedlichen politischen Kontext, im Zusammenhang des bisherigen Lebenswerkes der beiden Verfasser und in der zeitgebundenen Mißinterpretation des allegorischen Sinnes der Dichtungen zu finden.

